

ЗМІСТ

<i>Вступ</i>	Світ, який ми втратили	9
	Частина перша	
	Серце темряви	
<i>Розділ 1</i>	АРТУР КЕСТЛЕР, зразковий ІНТЕЛЕКТУАЛ	31
<i>Розділ 2</i>	ПРОСТІ ІСТИНИ ПРИМО ЛЕВІ	47
<i>Розділ 3</i>	ЄВРЕЙСЬКА ЄВРОПА МАНЕСА ШПЕРБЕРА	61
<i>Розділ 4</i>	ХАННА АРЕНДТ І ЗЛО	70
	Частина друга	
	Політика інтелектуальної заангажованості	
<i>Розділ 5</i>	АЛЬБЕР КАМЮ — «НАЙКРАЩА ЛЮДИНА У ФРАНЦІЇ» ...	89
<i>Розділ 6</i>	ПРОСТОРИКУВАННЯ: «МАРКСИЗМ» ЛУЇ АЛЬТЮССЕРА	98
<i>Розділ 7</i>	ЕРІК ГОБСБАВМ І КОМУНІСТИЧНИЙ РОМАН	106
<i>Розділ 8</i>	ПРОЩАННЯ З УСІМ? ЛЕШЕК КОЛАКОВСЬКИЙ І МАРКСИСТСЬКА СПАДЩИНА	116
<i>Розділ 9</i>	«ПАПА ІДЕЙ»? ІВАН-ПАВЛО ІІ І СУЧАСНИЙ СВІТ	129
<i>Розділ 10</i>	ЕДВАРД САЇД: БЕЗРІДНИЙ КОСМОПОЛІТ	141

Частина третя

Загублені в перекладі: місця і спогади

<i>Розділ 11</i>	КАТАСТРОФА: КАПІТУЛЯЦІЯ ФРАНЦІЇ В 1940 РОЦІ	155
<i>Розділ 12</i>	À LA RECHERCHE DU TEMPS PERDU: ФРАНЦІЯ ТА ЇЇ МИНУВШИНА	168
<i>Розділ 13</i>	ГНОМ У САДУ: ТОНІ БЛЕР І БРИТАНСЬКА «СПАДЩИНА»	186
<i>Розділ 14</i>	БЕЗДЕРЖАВНА ДЕРЖАВА: ЧОМУ БЕЛЬГІЯ ВАЖЛИВА	197
<i>Розділ 15</i>	РУМУНІЯ МІЖ ІСТОРІЄЮ ТА ЄВРОПОЮ	211
<i>Розділ 16</i>	ТЕМНА ПЕРЕМОГА: ШЕСТИДЕННА ВІЙНА ІЗРАЇЛЮ	224
<i>Розділ 17</i>	КРАЇНА, ЯКА НЕ ДОРОСЛІШАЄ	239

Частина четверта

Американське (пів)століття

<i>Розділ 18</i>	АМЕРИКАНСЬКА ТРАГЕДІЯ? СПРАВА ВІТТАКЕРА ЧЕМБЕРСА	249
<i>Розділ 19</i>	КРИЗА: КЕННЕДІ, ХРУЩОВ І КУБА	261
<i>Розділ 20</i>	ЛЮЗІОНІСТ: ГЕНРІ КІССІНДЖЕР І АМЕРИКАНСЬКА МІЖНАРОДНА ПОЛІТИКА	282
<i>Розділ 21</i>	ЧИЯ ІСТОРІЯ? ХОЛОДНА ВІЙНА В РЕТРОСПЕКТИВІ	304
<i>Розділ 22</i>	МОВЧАННЯ ЯГНЯТ: ПРО ДИВНУ СМЕРТЬ ЛІБЕРАЛЬНОЇ АМЕРИКИ	316
<i>Розділ 23</i>	ХОРОШЕ СУСПІЛЬСТВО: ЄВРОПА ЧИ АМЕРИКА?	324
<i>Лист</i>	ВІДРОДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ПИТАННЯ	337
<i>Подяки</i>	.....	356
<i>Інформація про публікації</i>	.....	357
<i>Примітки</i>	.....	358

СВІТ, ЯКИЙ МИ ВТРАТИЛИ

Есеї із цієї книжки написано впродовж дванадцяти років — від 1994 до 2006-го. Ці праці охоплюють доволі широке коло питань — від французьких марксистів до американської зовнішньої політики, від глобалізаційної економіки до пам'яті про зло, а також мають доволі широку географію — від Бельгії до Ізраїлю. Але пов'язані вони з двома основними проблемами. Перша — це роль ідей і відповідальність інтелектуалів: найраніший есей, поданий у цій книжці, трактує Альбера Камю, а найновіший присвячений Лешеку Колаковському. Друга проблема, яка мене непокоїть, — це місце нещодавньої історії в добу забування: складність, із якою ми, здається, стикаємося, намагаючись осмислити щойно завершене бурхливе століття і винести з нього уроки.

Звісно, ці теми тісно взаємопов'язані. Вони тісно пов'язані й з моментом написання. Думаю, у наступні десятиліття ми озиратимемося назад на ті пів покоління, що відділяють падіння комунізму в 1989–1991 роках від катастрофічної американської окупації Іраку, як на часи, котрі пожерла сарана, — на півтора десятиліття втрачених можливостей і політичної некомпетентності по обидва боки Атлантики. Ми лишили ХХ століття позаду з надмірною впевненістю і недостатньою кількістю роздумів. І сміливо зробили крок назустріч його наступникові, огорнутому в корисливій напівправді: про тріумф Заходу, кінець історії, однополярний момент Америки, невідворотний поступ глобалізації та вільний ринок.

У своєму маніхейському захопленні ми на Заході прагнули за будь-якої можливості позбутись економічного, інтелектуального й інституційного тягара ХХ століття і закликали інших чинити так само. Віра, що *те* було тоді, а *це* — тепер, і що все, чого ми можемо навчитися з минулого, — це не повторювати його, передбачала значно більше, ніж просто спочилі інститути

Холодної війни — ери комунізму та її ідеологічної марксистської оболонки. Ми не лише не змогли засвоїти багато уроків минулого — навряд чи в цьому є щось неймовірне. Але ще й стали категорично наполягати (у своїх економічних підрахунках, політичних практиках, міжнародних стратегіях і навіть освітніх пріоритетах), ніби *в минулому немає нічого цікавого, що ми могли б засвоїти*. Ми наполягаємо на тому, що в нас є новий світ і що його ризики та можливості — безпрецедентні.

Пишучи щось у дев'яностих і потім, після 11 вересня 2001 року, я не раз був вражений цим викривленим сучасним наполяганням на тому, щоб не розуміти контексту наших теперішніх дилем як усередині країни, так і за кордоном; на тому, щоб уважно *не* дослухатися до декого з наймудріших людей попередніх десятиліть; на активному прагненні *забути*, а не пам'ятати, повсякчас заперечувати щось і проголошувати новизну за кожної можливої нагоди. Це завжди здавалося соліпсичною дрібницею. І, як почали підказувати міжнародні події початку XXI століття, можливо, це було доволі нерозсудливо. Нещодавне минуле може залишитися з нами на кілька років довше. Ця книжка є спробою чіткіше його показати.

Не встигло ще XX століття відійти в минуле, як його суперечки й догми, ідеали та страхи вже поринають у забуття викривленої пам'яті. Хоча це весь час називають «уроками», насправді на них не зважають і їх не викладають. Тут немає нічого дивного. Дізнатися про нещодавне минуле найважче, як і зрозуміти його. Крім того, з 1989 року у світі відбулися неймовірні перетворення, а такі трансформації завжди викликають відчуття віддаленості й витіснення в тих, хто пам'ятає, як усе було. У наступні за Французькою революцією десятиліття автори старшого покоління тужили за солодким життям у часи старого режиму. Сто років по тому згадки і спогади про Європу до Першої світової війни зазвичай змальовували (і досі змальовують) як утрачену цивілізацію, як світ, ілюзії якого буквально розлетілися на друзки: «Уже ніколи не буде такої невинності»¹.

Але є й різниця. Сучасники могли тужити за світом до Французької революції або втраченим культурним і політичним ландшафтом Європи до серпня 1914 року. Але вони їх не забували. Аж ніяк: більшу частину XIX століття європейці були одержимі причинами і значенням перетворень унаслідок революції у Франції. Політичні та філософські дебати навколо Просвітництва не згоріли в революційному полум'ї. Навпаки, Французьку революцію і її наслідки широко приписували тому ж Просвітництву, яке через це постало (для друзів і ворогів) визнаним джерелом політичних догм і соціальних програм наступного століття.

Так само після 1918 року, хоча всі погодилися, що світ уже не буде таким, як доти, конкретну форму, якої мав набути повоєнний світ, повсюдно

обдумували і підважували, перебуваючи в довгій тіні досвіду й думки XIX століття. Неокласична економіка, лібералізм, «революція» марксизму (і його пасерба — комунізму), буржуазія і пролетаріат, імперіалізм та «індустріалізм» — коротко кажучи, цеглини політичного світу XX століття — усе це було артефактами століття XIX. Навіть ті, хто разом з Вірджинією Вульф вважав, що «в грудні 1910 року чи десь тоді людська природна змінилася», що культурні потрясіння в Європі на зламі століття радикально перемінили умови інтелектуального обміну, — навіть вони все ж присвятили дивовижну кількість енергії боротьбі з тінню своїх попередників². Минуле важко нависло над теперішнім.

Сьогодні ж, навпаки, носимо минуле століття з легкістю. Безперечно, ми увічнили його повсюди: у музеях, святинях, написах, «місцях культурної спадщини», навіть в історичних тематичних парках — усе це нагадує нам про Минуле. Але XX століття має дивовижно вибірково увагу, на чому ми вирішили наголосити. Переважна кількість місць офіційної пам'яті про XX століття — це або відверто ностальгійно-тріумфальні місця (які вихваляють відомих людей і відзначають славетні перемоги) або, дедалі частіше, пов'язані з можливостями визнати і пригадати певні страждання. У випадку останніх це зазвичай привід винести якийсь політичний урок: про те, що зроблено і чого ніколи не варто забувати, про зроблені помилки і про ті, яких не слід повторювати.

Тож XX століття стало на шлях до того, щоб стати моральним місцем пам'яті, камерою жахів для педагогічних потреб. Проміжні станції на цьому шляху зветься «Мюнхен» і «Перл Гарбор», «Аушвіц» і «ГУЛАГ», «Вірменія», «Боснія», «Руанда», а «II вересня» — як надмірна кода, кривава післямова для тих, хто забув уроки століття чи так їх як годиться і не вивчив. Проблема з таким стислим поданням останнього століття як винятково жахливого часу, з якого ми тепер, на щастя, вийшли, полягає не в описі: у багатьох аспектах XX століття справді було страшним часом, добою жорстокості й масових страждань, рівних яким, мабуть, не було в історії. Проблема в меседжі, яке воно несе: усе *те* лишилося позаду, його значення зрозуміле і тепер ми можемо перейти (не обтяжені минулими помилками) до наступної, кращої епохи.

Але таке офіційне вшанування пам'яті, хай би які добрі його наміри, не поглиблює нашої вдячності та свідомого ставлення до минулого. Це його заміник, сурогат. Замість навчати дітей нещодавньої історії, ми водимо їх по музеях і меморіалах. Ще гірше, що ми заохочуємо громадян і учнів дивитися на минуле (та його уроки) з конкретним вектором їхніх власних страждань (або страждань їхніх предків). Тому сьогодні «спільна» інтерпретація нещодавнього минулого складається з множинних уламків окремих